

ทัศนะอนัตตา

อุทัย เอกสะพัง¹

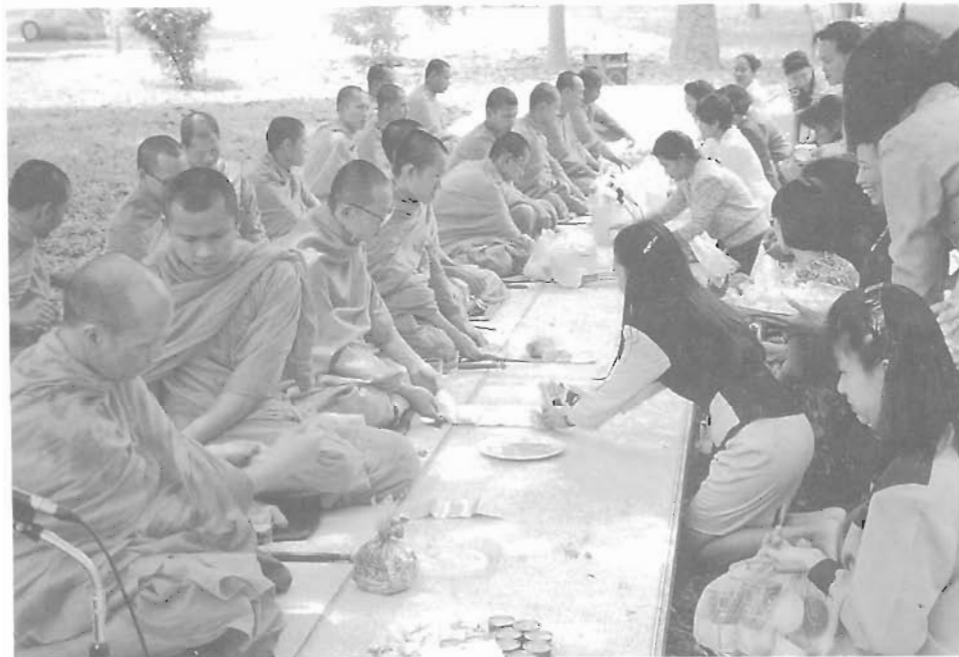
เกริ่นนำ

พระพุทธศาสนาอุบัติขึ้นมาท่ามกลางกระแสสังคมที่กำลังแสวงหาจุดสูงสุดของการดำรงชีวิต มวลมนุษย์ต่างค้นหาสัจธรรม มีนักบวชหลายลัทธิหลายศาสนาพยายามประพฤติปฏิบัติตามความเชื่อถือของตน ดังจะเห็นได้จากการมีสำนักอันหลากหลายและประกาศธรรมะตามคติแนวคิดของตนเอง ท่ามกลางเจ้าลัทธิเหล่านั้น เมื่อลัทธิลัทธิเกิดกบฏการเจริญว้ยท่ามกลางพระประยูรญาติแห่งนครกบิลพัสดุ์ มีสภาพความเป็นอยู่เหมาะสมกับพระราชกุมาร มีปราสาท 3 ฤดู มีทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นความสุขของมวลมนุษย์ อันความทุกข์ใด ๆ แทบจะไม่ได้สัมผัส เพราะเกรงว่า ถ้าลัทธิลัทธิเกิดกบฏการเจริญว้ยจะเกิดความเบื่อหน่ายและสละความสุขทางโลกียะ ทำให้พระราชปณิธานของพระเจ้าสุทโธทนะพระราชบิดาที่ประสงค์จะให้โอรสเสวยราชสมบัติสืบต่อจากพระองค์ในอนาคตนั้นไม่บรรลุผล จากเวลาที่เปลี่ยนไป ปรีศนาธรรมได้บังเกิดขึ้นในจิตใจของลัทธิลัทธิเกิดกบฏการเจริญว้ยตามตำนานกล่าวไว้ว่า พระองค์ทรงราชรถเสด็จประพาสนอกเมือง ได้บังเกิดเห็นเทวทูตทั้ง 4 มีคนแก่ คนเจ็บ คนตายและนักบวชหรือสมณะ

ถ้าจะกล่าวตามแนวคิดของผู้เขียนก็จะเห็นได้ว่า ลัทธิลัทธิเกิดกบฏการเจริญว้ยเกิดความคิดขึ้นในเรื่องไตรลักษณ์คือ สรรพสิ่งทั้งหลายมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ไม่มีสิ่งใดจะดำรงถาวร เมื่อคนก็เป็นส่วนหนึ่งในสรรพสิ่ง ก็ต้องมีการเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสโลก เพราะคนก็คือสิ่งที่เป็นธาตุทั้งหลายต่างเป็นเหตุเป็นปัจจัยมารวมกัน ไม่ว่าจะเป็นอย่างใด ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศธาตุ เมื่อมารวมกันด้วยความเหมาะสมก็จะเกิดเป็นมนุษย์ขึ้นมาดังที่เราได้เห็นกันอยู่ขณะนี้

ดังนั้น ลัทธิลัทธิเกิดกบฏการเจริญว้ยเข้าใจในสภาพความเป็นไปของชีวิตชีวิตว่าไม่เที่ยงแท้แน่นอน ควรใช้ชีวิตอยู่ด้วยการแสวงหาสิ่งที่ดีที่สุดในความสุขที่สุดสำหรับการมีชีวิตอยู่หรือล่องลับไปแล้ว กระแสจิตไหลไปสู่ความสงบคล้อยตามภาพแห่งนักบวช ซึ่งเป็น 1 ใน 4 ของเทวทูต พระองค์ทรงมีมติว่า แนวทางนักบวชนี้คงเป็นแนวทางที่ถูกต้องสำหรับการค้นหาทางพ้นทุกข์หรือออกไปจากสังสารวัฏได้ เมื่อพระชนมายุกาลผ่านไปได้ 29 พรรษา ซึ่งเป็นวันที่พระนางยโสธราหรือพิมพาให้ประสูติกาลพระโอรสพระนามว่า ราหุลกุมาร พระองค์ทรงรำพึงว่าบ่วงได้บังเกิดขึ้นแล้วแก่

¹ อาจารย์ประจำภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

เรา และต่อจากนั้นการสลัดอำนาจแห่งกิเลสเริ่มบังเกิดขึ้น แก่พระองค์ กล่าวคือ พระองค์ตัดสินพระทัยอย่างแน่วแน่ และมุ่งมั่นที่จะแสวงหาสุขที่สุดหรือแสวงหาโมกขธรรมตาม หลักการของศาสนา

การค้นหายุทธธรรม

ลัทธิตถะกุมารได้เข้ารับการศึกษาจบถึง 18 ศาสตร์ หรือได้ปริญญา 18 ใบ ตามสาขาวิชาที่มีผู้นิยมเรียนใน ชมพูทวีปหรืออินเดียในปัจจุบัน สถานที่ลัทธิตถะกุมาร เข้ารับการศึกษาคือ เมืองตักกะศิลา เป็นดินแดนแห่งมหา- วิทยาลัยที่โด่งดังที่สุดในอดีต เมื่อพระองค์จบการศึกษา ความมโนปณิธานของพระบรมราชชนกแล้ว การค้นหา พุทธธรรมได้เริ่มขึ้นเมื่อพระองค์ตัดสินพระทัยอย่างเด็ดเดี่ยว เพียงลำพังแล้วพระองค์ทรงเที่ยวไปทรงลัดละอดีตฯ ไม่ถือ ตนว่าสำคัญ มีพระทัยออกจากระบวรระบระพราหมณ์ ประพฤติพระองค์เหมือนนักบวช สวมเสื่อหั้นก่าๆ เข้าไป อาศัยเพื่อศึกษาเรียนรู้จนพบหลักสูตร ตามแต่ละสำนักจะ ค้างขึ้นมาเป็นภฏกติกาก็ได้ศึกษาเล่าเรียน ตามตำนานว่า มี ส่วนนักคงอยู่ 2 ส่วนนักคือ ส่วนนักอุทกตาสและอาหารคาวรส ซึ่งนักบวชลัทธิตถะศึกษาเรียนรู้จนจบสมาบัติ 8 ซึ่งถือว่าเป็น สิ่งสูงสุดสำหรับสำนักแห่งนั้น แต่พระองค์เห็นว่าจะยังไม่ใช่

ทางที่จะหลุดพ้นจากอำนาจกิเลสได้ จึงอ้อลาอาจารย์ทั้งสอง เพื่อแสวงหาสังกรรม ได้มีผู้ติดตามข่าวสารการดำเนินไป ของพระองค์อยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะโกณฑัญญะพราหมณ์ หนุ่ม ซึ่งเป็นหนึ่งในพราหมณ์ 108 คน ที่ได้รับเชิญให้ เข้าไปภายในพระราชสำนักเพื่อทำนายพระบุรุษลักษณะของ ลัทธิตถะกุมารขณะประสูติได้ 5 วัน ซึ่งการทำนายในครั้ง นั้นมีมติเป็นสองประการ คือ

1. ถ้าอยู่ครองเรือนจะได้เป็นจักรพรรดิ
2. ถ้าออกบวชจะได้เป็นสวสดาเอกโลก

สำหรับโกณฑัญญะพราหมณ์ทำนายว่า พระลัทธิตถะ กุมารพระองค์นี้จักต้องออกบวชแน่นอน ถ้าเรามีอายุยืน ทันเห็นพระกุมารออกบวชจะขอตามเป็นสาวก และเมื่อ โกณฑัญญะได้ทราบข่าวก็ออกบวชตามรับใช้ ซึ่งก็มีบุตร ในจำนวนพราหมณ์ 108 คนนั้น ได้ลือบุตรไว้ว่าถ้าพระ ลัทธิตถะกุมารออกบวชก็จงตามเป็นสาวกและบุตรพราหมณ์

ลัทธิตถะกุมารเข้าใจในสภาพความเป็น ไปของวิถีชีวิตว่าไม่เที่ยงแท้แน่นอน ควร มีชีวิตอยู่ด้วยการแสวงหาสิ่งที่ดีที่สุด

4 คน ได้ตามโกณฑัญญะรวมเป็นกลุ่มปัญจวัคคีย์มีดังนี้ คือ

1. โกณฑัญญะ
2. วัปปะ
3. ภิกขุยะ
4. มหานามะ
5. อัสสะชิ

ตามตำนานได้เล่าว่านักบวชสี่องค์จะเริ่มทดลองปฏิบัติธรรมตามแนวคิดของตนเอง โดยมีกลุ่มปัญจวัคคีย์คอยติดตามรับใช้อยู่ตลอดเวลา ดังจะเห็นได้ในช่วงที่พระองค์ทรงบำเพ็ญทุกริกิริยากลุ่มปัญจวัคคีย์ต่างคอยปรนนิบัติ ทั้งนี้เพื่อหวังว่าถ้านักบวชสี่องค์บรรลุดธรรมเมื่อใด คงจะได้นำมาแสดงแก่กลุ่มของตนหรืออยู่ใกล้ๆกันนั่นเอง

เมื่อนักบวชสี่องค์ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

อย่างไรก็ตาม เมื่อได้ศึกษาทดสอบในลัทธิต่างๆ จนเห็นว่า ไม่ใช่วิถีแห่งการตรัสรู้ นักบวชสี่องค์จึงได้เปลี่ยนวิถีศึกษาใหม่เป็นการค้นคว้าการบำเพ็ญเพียรทางจิต โดยการทำกาย วาจา และจิตใจให้มีปกติสงบลงตามลำดับ ในช่วงนี้เองกลุ่มปัญจวัคคีย์ได้ปรึกษากันว่านักบวชสี่องค์จะได้ละเลิกจากแนวทางที่กลุ่มของตนเห็นว่าถูกต้อง จึงชวนกันหลบหนีไปอยู่ถ้ำพุกหยานเป็นที่ถ้อยแท้สัปดาห์นานขมิด

ซึ่งไม่ไกลจากแม่น้ำคงคาเท่าไรและห่างจากเมืองพาราณสีประมาณ 11 กิโลเมตร ปัจจุบันถูกเรียกสถานที่นั้นว่า ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมื่อนักบวชสี่องค์ได้ ทรงหันมาบำเพ็ญเพียรทางจิตโดยการทำกาย วาจา ใจ ให้สงบลงตามลำดับจนบรรลุรูปฌานทั้ง 4 พระทัยสงบจากกิเลสชนิดกลุ่มรวมจิตแล้ว ทรงเจริญวิปัสสนาจนเกิดปัญญาเห็นประจักษ์ชัดในสังขารและธรรมทั้งหลาย ทรงบรรลุพระญาณตามลำดับจนถึงการตรัสรู้ เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ณ ต้นพระศรีมหาโพธิ์ ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม ใกล้ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เมื่อพระชนมายุ 35 พรรษา (พระราชนิเทศ (ระแบบ ฐิตญาโณ), 2536 : 43)

ทัศนะอนัตตา

ภายหลังจากเสวยวิมุตติสุขแล้ว พระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดกลุ่มปัญจวัคคีย์ด้วยการชี้แจงเรื่อง "อนัตตลักษณะสูตร" เป็นชื่อพระสูตรที่แสดงลักษณะแห่งเบญจขันธ์ว่าเป็นอนัตตา พระศาสดาทรงแสดงแก่ภิกษุปัญจวัคคีย์ ภิกษุปัญจวัคคีย์ได้สำเร็จพระอรหันต์ ด้วยได้ฟังอนัตตลักษณะสูตรนี้ (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2531 : 365-366)

ต่อมาคำถามที่ว่า เพราะเหตุใดพระพุทธเจ้าทรงแสดงอนัตตลักษณะสูตรแก่ภิกษุปัญจวัคคีย์ อธิบายได้ว่า

เพราะภิกษุปัญจวัคคีย์ยังมีความเชื่ออิตตาหรืออาคมันว่า เทียงแท้ตามศาสนาพราหมณ์ เมื่อเป็นภิกษุปัญจวัคคีย์แล้ว พระองค์จึงแสดงว่าไม่มีตัวตนในฝ่ายอนัตตา ดังความหมาย อนัตตาลักษณะคือ "ลักษณะที่ให้เห็นว่าเป็นของมิใช่ตัวตน ได้แก่

1. เป็นของสูญ คือ เป็นเพียงการประชุมเข้าขององค์ประกอบที่เป็นส่วนย่อยๆ ทั้งหลาย วางเปล่าจากความ เป็นสัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา หรือการสมมุติเป็นต่างๆ
2. เป็นสภาพหาเจ้าของมิได้ ไม่เป็นของใครจริง
3. ไม่อยู่ในอำนาจ ไม่เป็นไปตามความปรารถนา ไม่ขึ้นต่อการบังคับบัญชาของใครๆ
4. เป็นสภาวะธรรมอันเป็นไปตามเหตุปัจจัย ขึ้นต่อเหตุปัจจัย ไม่มีอยู่โดยลำพัง แต่เป็นไปโดยสัมพันธ์ อิงอาศัย กันอยู่กับสิ่งอื่นๆ
5. โดยสภาวะธรรมของมันเองก็แย้งหรือต้านต่อความเป็นอิตตา มีแต่ภาวะที่ตรงข้ามกับความเป็นอิตตา" (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2531 : 366)

จากหลักฐานดังกล่าว ภิกษุปัญจวัคคีย์มีความคิด เดิมว่าสรรพสิ่งทั้งหลายที่อยู่ในขอบเขตอนัตตานี้เป็นสิ่งเที่ยง

ไม่เปลี่ยนแปลงคือ เป็นอิตตาหรืออาคมัน ซึ่งพระพุทธองค์ ทรงแยกฝ่ายธรรมะออกเป็น 2 ฝ่ายให้ชัดเจนยิ่งขึ้น และ ให้ทบทวนพิจารณาว่า สรรพสิ่งทั้งหลายที่อยู่ในฝ่ายหรือกรอบ ของอนัตตานี้ล้วนแต่อยู่ในรูปของไตรลักษณ์ คือ มีการ เปลี่ยนแปลงอยู่ในกระแสตลอดเวลา เพราะไตรลักษณ์ (ขุ.ธ.25/30) ได้แก่ ลักษณะ 3 อย่างคือ

1. อนิจจตา แปลว่า ความเป็นของไม่เที่ยง
2. ทุกขตา แปลว่า ความเป็นทุกข์
3. อนัตตา แปลว่า ความเป็นของไม่ใช่ตน

อธิบายได้ว่า ถ้าผู้ศึกษาแบ่งฝ่ายให้ชัดเจนจะเข้าใจ ในเรื่องหลักพุทธธรรม โดยเฉพาะเรื่องอนัตตา เมื่อตีกรอบ ไว้แล้วจะเห็นได้ชัดเจนที่สุดว่า ธรรมทั้งหลายในฝ่ายอนัตตา ล้วนแต่อยู่ในกฎของไตรลักษณ์ มีการเปลี่ยนแปลง ซึ่ง สามารถเข้าใจได้ว่า สังขตธรรม คือ ธรรมที่ถูกปัจจัยปรุง แต่งขึ้นก็อยู่ฝ่ายอนัตตา, รากะ คือ ความกำหนดก็อยู่ฝ่าย อนัตตา, วัฏฏะ คือ การเวียนว่ายตายเกิดก็อยู่ฝ่ายอนัตตา, "โลเกียะคือยังอยู่ในภพสาม, ยังเป็นกามาวจร รูปาวจรหรือ อรูปาวจร, เนืองในโลก" (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2531 : 161) ก็อยู่ฝ่ายอนัตตา

ดังนั้นการที่ภิกษุปัญจวัคคีย์เห็นอตฺตานิฝ่ายขอบเขตหรือกรอบของอนัตตาทิ้งถือว่าเห็นผิด เพราะไปเห็นอตฺตาสम्मุตติหรืออตฺตาทั่วครวราว ซึ่งที่จริงมันเป็นอนัตตา การที่ภิกษุปัญจวัคคีย์เห็นอตฺตาทั่วครวราวหรืออตฺตาสम्मุตติหรืออาตมมันที่อยู่ข้างฝ่ายอนัตตาทิ้งถือว่าไม่ถูกต้อง เพราะสรรพสิ่งข้างฝ่ายอนัตताल้วนไม่เที่ยง มีแต่สิ่งที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา อย่าไปยึดมั่นถือมั่น ผู้ใดหลงไปยึดมั่นถือมั่นก็เป็นทุกข์ ทำให้สะท้อนภาพเห็นสรรพสิ่งฝ่ายอนัตตาได้ชัดเจนว่า ไม่มีสิ่งใดเที่ยงแท้ถาวร มนุษย์ก็คือเบญจขันธ์มาประกอบกันเข้า ล้วนแต่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งร่างกายและจิตใจมีความอยากก็มีกิเลส มีโลก โกรธ หลง ซึ่งอยู่ฝ่ายอนัตตาทั้งนั้น

เมื่อภิกษุปัญจวัคคีย์พิจารณาเห็นสรรพสิ่งล้วนแต่ไม่เที่ยงแท้ถาวรที่อยู่ในกรอบอนัตตาดังกล่าวแล้ว จึงเกิดความเบื่อหน่าย ได้บำเพ็ญเพียรทางจิตจนหมดกิเลสคือดวงจิตเป็นพระอรหันต์ หมายถึง เป็นผู้ไกลจากกิเลสและบาปกรรม เพราะดวงจิตเป็นวิวิญญูะ คือ ภาวะพ้นจากการเปลี่ยนแปลงได้วิมุตติสุข คือ ความสุขเกิดแต่ความหลุดพ้นจากกิเลส อาสวะและปวงทุกข์ แสดงให้เห็นว่าผู้บรรลุพระอรหันต์นั้นเป็นผู้ที่ดวงจิตหลุดพ้นไปจากกรอบของอนัตตา เพราะถ้าดวงจิตยังอยู่ในฝ่ายหรือขอบเขตอนัตตาก็ต้องตกอยู่ในกฎไตรลักษณ์ ยังมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ เพราะไม่มีสิ่งใดหยุดอย่างแท้จริง คือ ยังเป็นอนิจจังอยู่ ก็เชื่อได้เลยว่าอยู่ในฝ่ายของอนัตตา แต่ถ้าสิ่งใดเป็นนิจจัง เป็นสุขัง

เป็นสิ่งที่เที่ยงแท้ถาวร อย่างไม่มีวันเปลี่ยนแปลง สิ่งนี้ต่างหากที่เป็นอตฺตาทที่ตรงข้ามกับอนัตตาอย่างแท้จริง โปรดอย่าไปมองเห็นอตฺตาทั่วครวราวหรืออตฺตาสम्मุตติที่อยู่ในฝ่ายเดียวกันกับอนัตตาว่าเป็นอตฺตาทที่อยู่ตรงข้าม เพราะอตฺตาทั่วครวราวเป็นอตฺตาทปลอมเกิดจากมนุษย์ไปยึดมั่นถือมั่น เพราะภาวะจิตอยู่ในลักษณะสัญญาวิปลาส จึงไม่เห็นสรรพสิ่งตามสภาพความเป็นจริงได้

บทสรุป

เพราะพุทธศาสนาสอนปฏิบัติขึ้นมาท่ามกลางกระแสสังคมที่กำลังแสวงหาจุดสูงสุดของชีวิต มวลมนุษย์ต่างค้นหาสัจธรรม การประกาศธรรมะของพระพุทธเจ้ามุ่งเน้นเพียงเพื่อประโยชน์ และความสุขของชาวโลกในระดับโลกียสุขเท่านั้น สำหรับบุคคลผู้แสวงหาทางพ้นทุกข์พระองค์ทรงแสดงให้เห็นสรรพสิ่งในระดับโลกียสุขหรือในกรอบของอนัตตานิล้วนเปลี่ยนแปลง เพื่อให้เกิดความเบื่อหน่ายคลายความยึดมั่นถือมั่น เพื่อบำเพ็ญเพียรทางจิตให้หลุดพ้นไปจากกิเลสหรือหลุดพ้นไปจากวิญญูะหรือหลุดพ้นไปจากกฎไตรลักษณ์หรือหลุดพ้นไปจากกรอบอนัตตาก็คือให้นิยามวิมุตติรส โปรดอย่าเข้าใจผิดเมื่อเห็นสรรพสิ่งทั้งหลายในฝ่ายอนัตตาว่าเป็นอตฺตาท เพราะถ้าเห็นมันก็เป็นอตฺตาสम्मุตติหรืออตฺตาทปลอมดังได้อธิบายมาแล้ว

เอกสารอ้างอิง

- ชุตทกนิกาย ธรรมปท. 2525. สยามมรฎฐสส เตปิฎก เล่มที่ 25. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย.
 พระเทพเวที (ประยูรธ ปยุตโต). 2531. พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ :
 ด้านสุทธการพิมพ์.
 พระธรรมปิฎก (ประยูรธ ปยุตโต). 2538. พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ :
 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
 พระราชาธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตญาโณ). 2536. ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : มหามกุฏ
 ราชวิทยาลัย.